

II засідання

Андрій Кліш
(Тернопіль)

НЕОПУБЛІКОВАНІ СПОГАДИ ОЛЕКСАНДРА БАРВІНСЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ СУСПІЛЬНО-ХРИСТІЯНСЬКОГО РУХУ В ГАЛИЧИНІ

У статті проаналізовано неопубліковані спогади О. Барвінського щодо заснування й діяльності політичних партій та організацій суспільно-християнського спрямування. Досліджено їхні ідейні засади та основні напрями діяльності на тлі суспільно-політичної ситуації в Галичині кінця XIX – початку XX ст.

The article analyses unpublished memoirs by O. Barvinskyi upon the establishment and activities of Christian-social-oriented political parties and organizations. It also investigates their ideological principles and main trends of their activities against the background of socio-political situation in Halychyna of the late XIXth to early XXth centuries.

Особливістю сучасної науки є вивчення суспільно-політичної спадщини нашого народу на різних етапах його розвитку. Це зумовлює підвищення уваги до джерел особового походження, зокрема мемуарів, які є не лише джерелом фактичної інформації, а й важливим чинником суспільно-політичної думки епохи.

Метою публікації є введення до наукового обігу неопублікованої мемуарної спадщини О. Барвінського щодо діяльності партій та організацій суспільно-християнського скерування.

Частину «Споминів з мого життя» опубліковано. Зокрема, у 1912–1913 роках вийшли друком перші дві частини спогадів О. Барвінського [2; 3]. У 2004 році «Спомини з мого життя» були перевидані зі вступним словом Л. Винара та І. Гирича [1]. У 2010 році Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України опубліковано третю й четверту частини мемуарів [4].

Значний внесок у підготовці до друку неопублікованої частини «Споминів з мого життя» О. Барвінського зробив І. Чорновол. Окремі розділи мемуарів були надруковані за його сприяння [12–16]. С. Романюк проаналізувала рукописну спадщину О. Барвінського у зачаткуванні видання часопису «Руслан» [10]. Окремі аспекти задекларованої проблематики вже були досліджені автором цих рядків [9].

Джерельною базою для написання цієї статті послужили неопубліковані частини «Споминів з мого життя» О. Барвінського, які зберігаються у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Важливу інформацію щодо заснування КРНС подано в шостій частині «Споминів...», яка охоплює кінець 1896 – початок 1897 років [5–8]. Власне у цьому полягає новизна цієї публікації. Спогади О. Барвінський писав упродовж 1915–1926 років, а доведені вони до 1908 року. Цінним це джерело є ще й тому, що, окрім власних спогадів, містить вирізки з тогочасних газет, статuti партій, епістолярій тощо.

На думку І. Чорновола, єдиною працею, що може конкурувати з мемуарами О. Барвінського, є «Історія політичної думки галицьких українців» К. Левицького. Проте неопублікована частина «Споминів з мого життя» значно змістовніша та колоритніша [16, с. 33].

Український суспільно-християнський рух в Галичині опирався на позитивні результати так званої «нової ери» 1890 року та ідею «органічної праці» – поступового політичного, культурного й освітнього розвитку суспільства. Організаційними втіленнями руху були КРНС, товариство «Руська громада» та Християнсько-суспільний союз.

14 жовтня 1896 року у Львові засновано КРНС. Першим головою КРНС обрано о. І. Чапельського, каноніка собору св. Юра, очільника Руського педагогічного товариства. Союз народівців з москвофілами трактувався КРНС як нове піднесення національно-культурного руху, для об'єднання за свої виборчі права й розвиток на «народних основах» [5, арк. 525].

Однією з причин заснування КРНС, на думку українського літературознавця, філолога, письменника, перекладача, педагога, одного із засновників КРНС В. Коцовського, було те, що жодна з існуючих партій не провадила роботи щодо вирішення

нагальних проблем українців: «Від 1890-го р. минуло 6 літ, а за весь той час для позитивної політичної діяльності не зроблено у нас нічого. Ніхто навіть не веде якої небуть евіденції наших, хоч би найважніших справ, вони залягають або – полишені на чужу ласку, бо до сего сили одиниць за слабі й діяльність їх поневолі ограничає ся тїсним кругом. Крім того має діяльність одиниць і сю недогоду, що противникам дає нагоду мішати сї одиниці з самою народною справою. А преці-ж основа діяльності сих одиниць лишає ся правдива і непохитна навіть тоди, коли-б сї одиниці при одній чи другій нагоді справді в чім пхибили. Замість стояти на сій основі і використати єї – настав у нас час повного розладу й непорозуміння: у нас приходить до опозиційного єднання з людьми антинародними, зовсім без огляду на то, кому то таке єднанняє одинокую користь принести може і мусить? Чей же не народови, а ствердити се є обовязком так само, як глядати почину до позитивної діяльності на народній основі» [5, арк. 540].

Слід зазначити, що прихильники О. Барвінського, напередодні заснування нового політичного угруповання декілька разів намагалися порозумітися з так званими «опозиційними» народо-вцями для «можливої спільної роботи для народу» [5, арк. 527]. Проте консенсусу знайти не вдалося.

Аналізуючи взаємини в українському політикумі Галичини в другій половині 1896 року О. Барвінський зазначав, що опозиційні народовці, уклавши союз із москвофілами, порушили основну умову угоди 1890 року: «Признаванне самостійности своєї народности і свого язика й особлива дбалість о свій язик і свою народність». Радикальна партія виступила окремо та не хотіла об'єднуватися з іншими українськими політичними угрупованнями, а народовці які притримувалися угоди 1890 року утворили КРНС [5, арк. 567].

Як показав час, він мав рацію: «Я не злякався і тероризму та остракізму, не покинув народного прапора і події перед світовою війною і підчас та після неї стали доказом, що москвофільство, з котрим опозиція робила консолідацію, було і є найбільшим ворогом укр. народу, та єго самостійного розвитку і поступу» [5, арк. 547].

Зasadничі принципи та завдання новоутвореної партії можна прослідкувати із виступу її очільника О. Барвінського: «А коли

інші народи славянські давно вже полагодили національне питане, довели маси народні до повної національної свідомости і забирають ся тепер до рішення у себе великих проблем суспільних; ми ще доси не можемо вийти з сеї національної блуканини, не вспіли ще освідомити народних мас, щоб не давали збивати ся з простого шляху народного, щоби дорожили своєю рідною мовою і народністю, щоби щиро і вірно стояли при руско-кат. Церкві і не давали послуху всякими баламутствами і підшептами. В нашій хаті, хоч вже 60 літ минає від почину нашого відродження національного, немає ще ладу, нема певних і непохитних підвалин і се причина того національного рокладу і розсторю в нашій суспільности, тої блуканини, того хаосу, се причини слабого поступу і розвою національного. А тимчасом заглядають до нашої хати зовсім нові справи і питання, які допомагають ся з всею силою порішення» [5, арк. 528].

На нараді 14 жовтня 1896 року були присутніми 56 осіб, а ще 30 надіслали привітання учасникам і перепрошення за відсутність. До організаційного комітету обрали 10 осіб і 5 помічників: І. Чапельський, крилошани Б. Пюрко, М. Подолінський, І. Гробельський, М. Світенський, префект духовної семінарії у Львові С. Юрик, Т. Барановський, нотар В. Левицький, В. Коцовський, О. Барвінський, помічниками були: співробітник архикафедри у Львові Омелян Ваньо, професори семінарій у Львові Іван Бічай і В. Тисовський, професори гімназії у Львові Т. Грушкевич й І. Огоновський [5, арк. 531].

КРНС чи не єдина українська партія Галичини, що підтримала політику «нової ери», яка передбачала тісну співпрацю з владою. У цьому контексті О. Барвінський наводить частину промови на згаданих зборах відомого громадського, культурного, економічного та політичного діяча, педагога, письменника, критика, директора Перемиської державної гімназії Г. Цеглинського. Зокрема, аналізуючи наслідки «нової ери», він відзначав, що кожна партія «шукає контакту з правительством, а в міру розросту своєї сили бажає стати правительственным (значить мати участь в керманню державою)» [5, арк. 541–542]. Окрім того, О. Барвінський у мемуарах проводить історичні паралелі кінця XIX ст. та 20-х років XX ст. Зокрема, характеризуючи те, що до складу президії католицького віча у Львові 1896 року ввійшли українці, О. Барвінський зазначав: «Се було можливо

за Австрії, а в новітній Польщі не допускають укр. мови в прилюднім життю. Тодішня польська шляхта змагала, хоч не все щиро до порозуміння з Русинами, але відтак все польські загорільці захопили провід у свої руки і довели до такого гноблення, яке стає прямо безмежним» [5, арк. 399].

Заснування КРНС викликало ідеологічні дискусії у східногалицькому політикумі. «Діло», «Галичанин» та інша опозиційна преса розглядала КРНС та його лідерів як національних зрадників, що продалися полякам. Значна частина «Споминів...» присвячена спростуванню цих звинувачень. Окрім того, виділ «Народної ради» виключив із її членів осіб, зокрема о. М. Світенького, які підтримали створення КРНС з формулюванням за «злучене з людьми, що «ноторично нехтують програму, компромітують перед світом демократичну, свободолубиву та поступову ідею руско-українську або за своє протинародне поведене зістали виключені з Народної Ради» [5, арк. 545–546].

В. Коцовський, якого також виключили зі складу «Народної ради», проаналізувавши політичну ситуацію, зробив висновок, що «...переведене якого небудь порозуміння з теперішньою управою «Нар. Ради», а тим менше переведене такого порозуміння на загальних зборах, при прийнятті у нас тепер на жаль способом дискусії, сталося прямо неможливим» [5, арк. 551].

Слід зазначити, що для нової політичної течії важливою була підтримка греко-католицької ієрархії. Ще напередодні утворення КРНС, у 1895 році, в очільників ГКЦ виникла ідея заснувати клерикальну партію [11]. Утворення КРНС у 1896 році знайшло підтримку серед греко-католицьких ієрархів, зокрема у митрополита С. Сембратовича, який благословив його діяльність [5, арк. 528].

У «Споминах...» детально охарактеризовано парламентську діяльність представників КРНС. Зокрема, подано доповідь О. Барвінського на засіданні бюджетної комісії у Віденському парламенті 5 грудня 1896 року. У ній він, окрім економічних вимог, наголошував на національному питанні. Зокрема, він порушив питання рівноправності української та польської мов у судочинстві [6, арк. 580–581]. Окрім того, О. Барвінський виступав за збільшення кафедр з українською мовою викладання у Львівському університеті та відкриття більшої кількості україномовних шкіл та гімназій [6, арк. 582].

Надзвичайно цікавими є свідчення О. Барвінського про діяльність Слов'янського християнсько-народного союзу (СХНС) – фракції у Віденському парламенті, до якої окрім українців входили також хорвати, словенці та чехи. Слід зазначити, що діяльність СХНС була вигідною для усіх його представників. Зокрема українські депутати брали приклад із словенських та хорватських парламентарів. Як зазначав О. Барвінський: «А що Словінці і Хорвати попередньо під кермом гр. Гогенварта були політично добре вишколені в парламентарних справах, тимто й руські послы чимало при їх участі скористали з їх політичного і парламентарного досвіду» [7, арк. 708]. Як зазначав О. Барвінський, наслідком заснування СХНС було те, що «прийшли русини вперше в таке положення, що з нами говорять про утворення парламентарної більшости і про склад міністерства» [7, арк. 737–738].

Проблема становлення та збереження власного друкованого органу в розглянутий період доволі жорстко стояла перед християнськими суспільниками. Періодика була основним інструментом політичної пропаганди, і тому їх лідерам необхідно було мати авторитетне видання, в той же час доступне широким народним масам в фінансовому та інтелектуальному аспектах. З цією метою засновано часопис «Руслан», перше число якого з'явилося друком 1 січня 1897 року О. Барвінський пропонував назвати нове видання «Руслан», іменем, яке «взяв собі пок[іийний] Маркіян, щоби трудитися для руського народу в Галичині» [6, арк. 589].

У «Споминах...» О. Барвінський визначив основну мету заснування часопису: «Будити й поглиблювати серед нашої суспільности національну свідомість, охоту до народньої організації і праці на всіх царинах нашого життя, давати певні і докладні інформації про всякі справи а тим самим простувати баламуцтва так щедро розсівані ворожими нашій українській ідеї часописами» [6, арк. 610]. Основним завданням часопису, на думку очільника християнських суспільників, було подання низки програмних статей, за якими читач мав скласти уявлення про мету, напрями, функції видання, а також зрозуміти потребу створення КРНС, статутні завдання й прагнення «сего товариства і тим способом промостити єму дорогу в руській суспільности» [6, арк. 588]. Слід зазначити, що завдяки організаторським здібнос-

тям О. Барвінського до роботи у «Руслані» залучалися визначні галицькі громадсько-політичні діячі, письменники, науковці та педагоги.

Попри такі організаційні потуги, КРНС залишився доволі слабкою політичною силою, що визнавав і його очільник О. Барвінський, який у своїх спогадах зазначав: «А що «Катол[ицький] Русько-Нар[одний] Союз» мало ще виявляв тоді сили і не вмів перевести впливової організації наслідком ворожого становища «деканальних відпоручників» за впливом крил. А. Бачинського, отже «Руслан» став дійсно виявою думок, поглядів і змагань народовців, котрі в дусі архиєр[ського] послання автр[ійського] єпископату в злучі з руським єпископатом вивісили національно-політ[ичний] прапор «Кат[олицького] Р[усько]-Н[ародного] Союзу»» [7, арк. 710–711].

Менш інформативним є свідчення О. Барвінського щодо заснування та діяльності «Руської громади», що заснована у 1901 році. Він подав її статут, з якого «кожний безсторонній може виробити собі погляд на цілі і змагання сего товариства».

Зі спогадів ми дізнаємося про те, що «Руська громада» не мала наміру конкурувати з Націонал-демократичною партією, а намагалася посісти своє місце в галицькому політикумі та охопити більш поміркований і консервативний електорат [8, арк. 161–163].

Доволі багато О. Барвінський приділив уваги передвиборчій боротьбі кандидатів від суспільно-християнських партій. Політичні опоненти часто використовували проти них «брудні» технології. Зокрема, стандартним звинуваченням з боку москвофілів, радикалів та опозиційних народовців, була підтримка О. Барвінського та його однодумців з боку польської адміністрації Галичини з метою здобуття депутатських мандатів. Події початку ХХ ст., зокрема польсько-москвофільська консолідація, довели абсурдність цих тверджень.

Таким чином, дослідження мемуарів О. Барвінського дає чимало інформації до історії українського суспільно-християнського руху в Галичині на межі ХІХ–ХХ ст. Насамперед знаходимо цікаву інформацію щодо ідейних основ КРНС та «Руської громади», їх організаційне оформлення, участь у виборчих перегонах, працю у Віденському парламенті та Галицькому сеймі. Окремо варто зазначити, що в мемуарах значне місце посідає ін-

формація щодо ідеологічних дискусій у галицькому політикумі щодо заснування цих політичних організацій.

Безумовно, «Спомини з мого життя» О. Барвінського є одним із найважливіших джерел з вивчення суспільно-християнського руху в Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. Їх публікація та наукове опрацювання уможливить зрозуміння складних політичних перипетій не лише в Україні (зокрема на Галичині), але й Австрії, Польщі, Словенії, Хорватії, Чехії.

1. *Барвінський О.* Спомини з мого життя / О. Барвінський / упоряд. А. Шацька, О. Федорук ; ред. Л. Винар, І. Гирич. – Київ : Смолоскип, 2004. – 528 с.

2. *Барвінський О.* Спомини з мого життя / О. Барвінський. – Львів : Наклад Якова Оренштайна з Коломиї, 1912. – Ч. 1 : Образки з громадського і письменного розвитку Русинів в 60-х рр. XIX ст. з додатком переписки Ст. Новаковича, М. Лисенка і П. Куліша. – 336 с.

3. *Барвінський О.* Спомини з мого життя / О. Барвінський. – Львів: Накладом Якова Оренштайна з Коломиї, 1913. – Ч. 2 : Образки з громадського і письменного розвитку Русинів від 1871–1888 рр. з додатком споминів про М. Лисенка. – 406 с.

4. *Барвінський О.* Спомини з мого життя. Т. 2. Ч. 3–4 / упоряд. А. Шацька ; коментар Б. Янишина ; ред. Л. Винар, М. Жулинський / О. Барвінський. – Київ : СтилоС, 2010. – 1120 с.

5. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (далі – ВР ІЛ), ф. 135, од. зб. 32.

6. ВР ІЛ, ф. 135, од. зб. 33.

7. ВР ІЛ, ф. 135, од. зб. 34.

8. ВР ІЛ, ф. 135, од. зб. 42.

9. *Кліш А.* Заснування Католицького русько-народного союзу в «Спомини з мого життя» Олександра Барвінського // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / за заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. – Вип. 2. – Ч. 3. – С. 56–59.

10. *Романюк С.* До історії створення часопису «Руслан» (1897–1914 рр.) (за рукописною спадщиною О. Барвінського) // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 2004. – Вип. 12. – С. 50–57.

11. Руска праса і партія «клерикальна» // Душпастир. – 1895. – 11 лютого.

12. *Чорновол І.* «Владика для всіх вірних». Митрополит Андрей Шептицький у спогадах Олександра Барвінського [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://risu.org.ua/page.php?_lang=ua&path=exclusive/&name=event_s_people&id=60632&alias=&#_ftn10.

13. *Чорновол І.* Видатні особистості австрійського райхсрату і галицького сейму у «Споминах з мого життя» Олександра Барвінського / *І. Чорновол* // Молода нація. – 2000. – № 3. – С. 224–239.

14. *Чорновол І.* Іван Франко в «Споминах з мого життя» Олександра Барвінського / *І. Чорновол* // Молода нація. – 2003. – № 1. – С. 34–71.

15. *Чорновол І.* Неопублікована частина мемуарів Олександра Барвінського / *І. Чорновол* // Україна в минулому. – Львів, 1993. – Вип. IV. – С. 149–162.

16. *Чорновол І.* Тягар прагматизму, або Олександр Барвінський у світлі сучасності / *І. Чорновол* // *Барвінський О.* Спомини з мого життя. – Київ, 2004. – Ч. 1, 2. – С. 17–35.